

OTAKAR NOVÁČEK

MALÁ VZPOMÍNKA NA VLADIMÍRA HELFERTA A LEOŠE JANÁČKA

Dovolte, vážení přítomní, malou poznámku, která má — řekl bych — širší vztah k dnešní konferenci o profesoru Helfertovi. Nezazlívejte mi, prosím, že se bude týkat i jiných věcí.

Víme všichni dobře, že sám Leoš Janáček poněkud ukřivdil tvůrci naší národní hudby B. Smetanovi. Pokusím se o velmi stručný výklad důvodů, které k tomu Janáčka vedly. Jak známo, byl Janáček dlouho odmítán se svou Pastorkyní, což byla tak poněkud příčina, proč zatrpkl, a řekl bych — jak už bylo v jeho prudké výbušné povaze —, proč téměř žárlivě a ovšem podle svého se obrátil kriticky ke Smetanovu dílu. V té době, asi tak 1921 až 1923, jsem byl Janáčkovým žákem (rok asistentem) a současně a později i žákem Helfertovým. Při probírání Smetany vznášel Janáček proti němu ve svých přednáškách na mistrovské škole své lapidární, úsečné a zdánlivě autoritativní námitky. Mistr říkával: „Všeobecně se mysliło, že u nás vše končí Smetanou a v Rusku Rebikovem. Já jsem dokázal, že lze i nutno jít dále. Za druhé: Smetana nešel vždy po stopě českého slova a v operní tvorbě někdy ne dobře akcentoval (viz Dalibor: vliv němectví a doba bojů o přízvuk a časomíru). Smetana si naskládal polky předem a pak teprve do-datečně je použil v dílech. Vkládal je do svých děl!“ Jednou, ve vyučovací hodině, dal nám mistr Janáček otázku, kterou jsme jeden po druhém opakovali: „Proč bychom se netěšili?“ Pak vysvětloval: „Jsou tu dva proudy: slovní a hudební. U Smetany je to otázka klesavá místo stoupavá. Je to vlastně otázka, která má svou odpověď v »když nám Pánbu zdraví dá«. A to není správné.“ To ovšem bylo stanovisko Janáčkovo. To bylo jeho hledisko v době, kdy byl zaujat svou nápěvkovou teorií. Později se ovšem obrátil ke Smetanovi ve svém fejetonu „Tvůrcí mysl“ [Lidové noviny, roč. XXXII, č. 112 ze dne 2. 3. 1924, pozn. red.], v němž mu, jak známo, vystavěl ten nejkrásnější pomník. Smetana se tu Janáčkovi jeví životnější, je češší, měkčí, něžnější, je mohutný, je světovější . . . „ale stínu, jenž by dusil, nevrhá. Volně se stejným rozmachem lze růsti skladbě vedle něho“. Atd., atd.

V té době jsem poslouchal také přednášky tehdejšího docenta dr. Otakara Zicha. Ten mi zamítl ve svém semináři referát o nápěvkové teorii Leoše Janáčka se slovy, že to je věc nepodstatná. Zich byl, jak známo, velký a oddaný smetanovec. Podařilo se mi však umístit referát nejdříve u pro-

fesora Mihajlo Rostohara a později, poněkud modifikovaný, u profesora Vladimíra Helferta, který, jak víme, byl rovněž Smetanovým zastáncem a přívržencem. Profesoru Helfertovi se můj referát zamlouval a otiskl jej ve svých Hudebních rozhledech [I—1924/25, 55—57, pozn. red.], které tehdy vycházely v Brně nákladem Oldřicha Pazdírka. Z mého zájmu o Janáčkovu teoretické dílo vyplynula má přednáška „O fonetických a psychologických názorech Janáčkových a o jeho tzv. komplikacní skladbě“, která se konala ve Filharmonické besedě v brněnském Besedním době. Byl tam přítomen i profesor Helfert. Pamatuji si velmi dobře, jak mi po přednášce řekl: „*Víte, když u toho Janáčka je to přece jenom jak kaleidoskop. Janáček nemá takovou smetanovskou monumentalitu.*“ V té době se profesor Helfert začal obírat podrobněji psychoanalýzou a tehdy novou teorií rozhlasových vln. To vše už vzhledem k dílu Janáčkovu. Psychologie tónu přiblížila Helferta k Janáčkovu.

Proč byl Helfert smetanovcem, není nesnadné pochopit. Byl spřízněn se Zdeňkem Nejedlým. Oba chápali Smetanu jako umělce povýtce národnostně. Je tu otázka: Proč se Smetana později propracovával od subjektivně-nacionálních elementů k mezinárodnímu chápání svého díla? To bylo tím, že jeho hudba měla v sobě elementy i vlivy hudby světové (Liszt, Berlioz, Wagner). Je nutné ovšem říci, že právě náš Smetana nebyl z těch, kteří ohryzávali wagnerovskou kost. (Promiňte mi to drsné, ale výstižné přirovnání.) Současníci chápali, abych tak řekl, Smetanovu „mezinárodní“ melodiku. Za ní však vyvstával, a to je důležité, hlavně problém národa. A proto Smetanova rytmika, jeho čirá melodičnost a vroucnost, musely uchovávat důraznou vzpomínku u posluchačů. Smetana v českém kadlubu národa narouboval a přetavil dobovou melodiku a rytmiku a poznámal je geniální pečetí svého národa. Nezapomínejme však na dobu, v níž Smetana žil! Žil v Rakousku-Uhersku, avšak čistou vlastí byly pro něho země koruny České, Čechy a Morava. Avšak vyskytli se i lidé, kteří se domnívali, že Smetana byl, promiňte mi to slovo, prý oblastní. Má vlast prý se týká většinou Čechů (viz hlavně Tábor a Blaník).

Řekli jsme, že Smetana dospěl skrze národnost k mezinárodnosti. Totéž lze říci i o Leoši Janáčkovu, ačkoli jsou tu známé námitky např. u Poláků. Vlivem Bezručovým, jehož básně Janáček zhudebnil, mají Poláci na Janáčka různé aspekty. To víme. Víme také, že Němci z Mé vlasti málo hrají nebo vůbec vypouštějí Tábor a Blaník. Postrádají plného porozumění. Vždyť jim nemohou tak rozumět jako my; řekl bych lidově: *My totiž víme, o co jde.* V našem chápání je psychologická a historická pravda, byť i protěplena legendárními fenomény, jak je tomu např. v Blaníku. To ovšem nečeský duch nesnadno pochopí. Ten se může jen přiblížit k pochopení obsahu, neboť hudební pocity mají i určité pareidolie — jak osobní, tak kolektivní. My však dovedeme získat u posluchače přibližnou jednoznačnost osvětlením a výkladem. Dovedeme jeho city poněkud ustálit, zafixovat je. — Náš Smetana chápe skutečnost a pravdu v celkovém romantickém vlnění osobitě, po svém. U něho ještě jde právě i o národnostní svobodu. A to jsou dvě abstrakta: Svoboda a pravda, po nichž Smetana nevýslovně toužil celým svým tvůrčím životem. Právě přec v jeho době to byla, abych tak řekl, obecná touha po statcích pro lidstvo nejcennějších, která naplňovala smysl života našich předků, zvláště v dobách husitských. A kouzlo těchto slov

nevypřichalo, protože jsme stále v boji o tento skvělý dar, vykupovaný, jak to víme, z autopsie – krví tisíců. Pravda a svoboda nám byly nedotknutelné. Jsou nedotknutelné nám i budoucím (Hus). A to byl i Smetanův úděl i v tónech. Je jistě zajímavé, že takto smýšlel i Leoš Janáček. Říkával: „*Pro mně pravda je krása.*“ Bylo to heslo i francouzského poety Boileaua. (Boileau-Despréaux, 1636–1711. Pozn. red.)

Pravda však zahrnuje v sobě nejen hodnoty morální odhodlanosti, ale i estetickou konsekraci. Janáček pochopil ve svém teoretickém zkoumání, že je to právě věda, která nám odkrývá pravdu. A proto hledal i styčný bod mezi vědou a uměním. A B. Smetana? Ten měl prostě vlastenecký akcent, rozšiřující se z lásky k národu do internacionalismu. Hovořil v tónech k ostatnímu světu svou pravdu. Působil v boji o národní, historickou i sociální svobodu.

Záslouhou profesora Helferta bylo to, že na brněnské filozofické fakultě zavedl úctu ke Smetanovu dílu. Plně se mu věnoval, odborně i srdcem. Jistěže mu rádi promineme ono tehdejší rčení o smetanovské monumentalitě, která ho snad poněkud zaváděla. Avšak jen dočasně. Doktor Jiří Fukač správně napsal (in: *Opus musicum* 1974, č. 5–6, 159, v článku „Janáček jako produkt společenského vědomí“, pozn. red.), že profesor Helfert, když přišel na Moravu, změnil optiku. Ano, změnil ji mimo jiné. A v čase uzrávalo dílo, naplněné odborností i láskou k velkému Moravanu Janáčkově. Škoda, že profesorovi Helfertovi nebylo dopřáno, aby vzdal hold Janáčkově dokončením rozsáhlé práce, z níž vyšel jen první díl: „*V poutech tradice.*“ (Autor má na mysli práci V. Helferta: *Leoš Janáček. Obraz životního a uměleckého boje. I. V poutech tradice.* Brno 1939. Nákladem Oldřicha Pazdířka. Pozn. red.)

EINE ERINNERUNG AN VLADIMÍR HELFERT UND LEOS JANÁČEK

Janáček erhob gegen Smetana in seinen Vorlesungen an der Meisterschule des Brünner Konservatoriums folgende Einwände: 1. Man nimmt allgemein an, die Entwicklung habe bei uns mit Smetana, in Rußland mit Rebikow geendet. Doch habe er, Janáček, bewiesen, daß es möglich und notwendig ist weiterzugehen. 2. Smetana hat die Linie des tschechischen Satzbaus nicht folgerichtig eingehalten und oft unrichtig akzentiert. Bei der Lösung der Wort-Ton-Beziehung (also der Deklamationsfrage) erläuterte Janáček, daß diese sowohl vom Wort- als auch vom Tonmaterial abhängt. Janáčeks Einstellung zu Smetanas Schaffen hat viele Mißverständnisse hervorgerufen. So verbot es beispielsweise Otakar Zich dem Autor dieser Erinnerung in Zichs Seminar ein Referat über die Sprechmotivtheorie vorzutragen. Erst Professor Mihajlo Rostohar ließ diese Seminarvorlesung zu, die in modifizierter Form auch im Seminar Professor Helferts vorgetragen wurde. Als O. Nováček über die phonetischen und psychologischen Ansichten Janáčeks im Zusammenhang mit dem sog. Komplikationssatz sprach, äußerte sich damals Vladimír Helfert, Janáčeks Schaffen wirke kaleidoskopartig und vermisse Smetanas Monumentalität. Bald darauf begann sich Helfert mit der Musikpsychologie, teils auch mit der Theorie des Rundfunks zu befassen, was ihn – über die Frage der Psychologie des Tons – zu Janáček führte. Früher war Helfert bekanntlich eindeutig von Smetana begeistert gewesen. Es ist bemerkenswert, daß Helfert in Brunn Bewunderung für Smetana erweckte, nach seiner Ankunft in Mähren aber zugleich seine Einstellung zu revidieren begann und schließlich auch Janáček begriff und erklärte.

